

tását vonja maga után. A népek országútján pedig a szeldszuk-törökök érkeztek éppen: 1048-ban megkezdik Örményország előznlését, 1064-ben már a főváros, Ani is elesik. Végül 1071-ben – a bizánci hadsereg katasztrófális vereségével és magának a császárnak a fogságba esésével végződő manzikerti csata után – egész Arménia területe a szeldszukok kezére kerül.

A szeldszuk uralom ugyan hamar összeomlott, de hatása minden addigi hódításánál pusztítóbb volt. Az örmények tömegei menekültek el és szóródtak szét Kis-Ázsiában és Európában, megteremtve ezzel a többé meg nem szűnő diaszpórát. Kis-Ázsiában, a Földközi-tenger menti Kilíkiában örmény királyság is alakult. Ez az ún. Kis-Örményország 1375-ig megőrizte függetlenségét.

Az örmény területeket 1220–36 között mongol invázió érte. Az ország a nagykan vazallus állama lett, bár függetlenségét bizonyos mértékig megőrizhette, vallását megtarthatta, a mongol és az örmény nemesség szívélyes kapcsolatot tartott. Sőt, a mongol birodalom részévé vált Örményország nagyobb szerephez jutott a nemzetközi kereskedelem lebonyolításában, s ez a gazdaságra kedvező hatást gyakorolt. Mégis, a túlságosan súlyos adók, a különböző nomád törzsek garázdálkodásai megroppantják Örményországot, amelyre a végső csapást az utolsó nagy ázsiai hódító, Timur (Tamerlán) méri.

Talán már nem is lehet meglepetés, hogy ezután ismét két terjeszkedő nagyhatalom között őrlődik Örményország. Előbb 1555-ben, majd újabb háborúk után 1639-ben osztották föl területét, immár végérvényesen. Örményország keleti részei perzsa fennhatóság alá, sokkal nagyobb középső és nyugati területei tö-

rök uralom alá kerültek. Az örményeknek – különösen az oszmán birodalomban – mostoha sors jutott osztályrészül, hitetlen gyaurokként életük és munkájuk sohasem lehetett biztonságban. Örményország földje pusztult, kultúrája elsősorban külföldön, a diaszpórában fejlődött. Az első örmény nyelvű nyomdát Velencében alapították 1512-ben, az első örmény nyelvű térképet Amszterdamban nyomták 1694-ben, míg az első örmény nyelvű újság az indiai Madrasban jelent meg 1794-ben.

A XIX. század elején új hódító jelenik meg a láthatáron, amely az örményekben a felszabadulás reményét kelti. Az orosz-perzsa háború során, 1827. október elsején orosz csapatok örmény önkéntesekkel együtt foglalják el az eriváni erődöt. Kelet-Örményország a hanyatló Perzsiától a növekvő orosz birodalomhoz került. Paskievics orosz tábornok még a Török-Örményországban fekvő Erzerum városát is elfoglalja, de az oroszoknak a további térnyerésre még ötven évet várniuk kell. Az 1877-78-as orosz-török háborút lezáró San Stefano-i békével újabb örmény területek kerülnek a cári Oroszország birtokába. Azonban 1878-ban az orosz térnyerést akadályozni akaró európai hatalmak jelentős örmény területeket hagynak török kézen. A dokumentum záradékának 61. pontja kimondja, hogy az Oszmán Birodalom megmaradt örmény területein reformokat kell bevezetni és azok végrehajtásáról az érdekelt európai hatalmakat folyamatosan tájékoztatni kell. A reformok azonban elmaradtak, s az egykori önálló Arménia területén a szultán ezután az orosz cárral osztozkodott.

(http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/ormenyorszag_egy_negyezer_eves_neporok_megosztottsagan)

Rácz Tímea

Mitől örmény az örmény?

Örmény-magyar rokonságelmélet és a legrégebbi nyomtatvány

A főleg erdélyi örmény kultúrát bemutató budapesti kiállítás az örmény identitást követi végig, olyan érdekességekkel, miszerint a magyarok eredetét egykor az örményektől is származtatták.

2013. április 6-án a Kárpát-medencei örmények művészetéről nyílt kiállítás a Budapesti Történeti Múzeumban. A szeptember közepéig látogatható, *Távol az Ararát-tól – Örmény kultúra a Kárpát-medencében* című tárlat a Budapesti Tavasz Fesztivál keretében nyílt meg, és közgyűjteményekben fellelhető műtárgyak mellett elsősorban az erdélyi örmény központokból, Szamosújvárról, Csíkszépvről, Gyergyószentmiklósról, Erzsébetvárosról származó műkincsek, festmények, egyházi tárgyakat vonultat fel, az örménység kultúrájának minél szélesebb bemutatására.

A kiállításról *Pál Emese* művészettörténész, a kiállítás egyik kurátorát kérdeztük.

– Hogyan született a kiállítás ötlete, hogyan folyt a gyűjtés?

– A kiállítás apropóját az adta, hogy idén van az örmény könyvnyomdászat 500 éves évfordulója, 500 éve nyomtatták ki az első teljesen örményül írt könyvet. Az ötlet már négy éve megszületett, és eredetileg csak könyveket állítottunk volna ki az Országos Széchényi Könyvtárban. Amikor azonban igazgatóváltás miatt a Budapesti Történeti Múzeumba került át, ők szerették volna, hogy kitágítsuk a koncepciót, és a Kárpát-medencei örmények kultúrájának mindenféle aspektusa megjelenjen.

Így kerültek be aztán a könyvek mellé egyházművészeti tárgyak, festmények, miseruhák is. Ezen kívül van egy terem a dualizmus kori örmény származású politikusokról, aradi vértanúkról (Kiss Ernő és Lázár Vilmos), művészekről, mint Hollósy Simon, Hollósy Kornélia vagy Gyertyánffy Berta. Egy terem pedig a budapesti örményekkel foglalkozik, akik a genocídium után, 1920 körül érkeztek, úgymond második hullámban. A kiállítás legnagyobb része viszont az erdélyi örményekről szól, akik a 17. század végén telepedtek meg Szamosújváron, Csíkszépvről, Erzsébetvárosban és Gyergyószentmiklóson.

– A budapesti örmény közösség mekkora jelenleg?

– Két közösség is van, egyik az Erdélyből elszármazottak, akik magyar-örményeknek vallják magukat, tehát már nem tudnak örményül. Ők működtetik például az Erdélyi örmény gyökerek című folyóiratot. A másik csoport tagjai, akik még a '90-es évek során is érkeztek, pl. a karabahi válság után, még tudnak örményül.

– A művészet szintjén hogyan mutatkozik meg a különbség abból a szempontból, hogy korábban vagy később hagyták el Örményországot?

17. század végi aranyozott ezüst talpas kereszt a szamosújvári örmény katolikus plébániáról

– Nehéz megragadni, amiatt, hogy az erdélyi örmények hagyatéka olyan alkotásokból áll, amelyeket nem örmények készítek, hanem megrendelték, mondjuk egy kolozsvári vagy akár bécsi festőtől. Ezeknek az alkotásoknak a témájuk örmény, például egy örmény szentet ábrázol, de a kivitelezés teljesen beleillik az erdélyi vagy akkori magyarországi művészetbe. Akik később érkeztek, főleg szőnyegkereskedők voltak, és szőnyegfelújítással is foglalkoztak. Például a Nemzeti Múzeum szőnyegeit örmények javították a '20-'30-as években. Ezt az oldalt is igyekszünk bemutatni, kiállítottunk az Iparművészeti Múzeum gyűjteményéből két örmény szőnyeget, amelyek nem a Kárpát-medencében, hanem még a Kaukázusban készültek, és utólag kerültek ide, nem is tudjuk, milyen úton-módon.

– Hogyan látod jelenleg az örmény identitást Erdélyben?

– Még mindig Szamosújváron van a legerősebb örmény közösség. Gyergyóban is vannak, de ők jobban hangsúlyozzák a magyar identitást. Szamosújváron az örmény katolikusok igyekeznek ezt hangsúlyozni, de az, hogy már nem beszélnek, ír-nak-olvasnak örményül, a teljes asszimiláció jele. Viszont egyfajta nosztalgiából és kulturális (nem nemzeti) identitástudatból próbálják erősíteni, és ez nyilván '90 után erősödött fel ismét.

Nagyon érdekes, hogy mivel már a 19. század végére bekövetkezett a nyelvvtálás, már akkor elindult egy mozgalom, amely arra törekedett, hogy újra meg-

tanítsák a fiatalokat örményül és újra az örmény kultúrát ápolják. Ez volt az armenizmus, amelyet Szongott Kristóf dolgozott ki, ekkor nyitottak örmény múzeumot is Szamosújváron. Ehhez a mozgalomhoz hasonlít szerintem a mostani is.

Szamosújvár különben most kapta vissza az örmény múzeum régi anyagát, amit az '50-es években elvettek. Évek óta folyik a per, most sikerült visszaszerezni az anyagot. Szerettük volna ezeket is kiállítani, de a jogi eljárás miatt nem hozhattuk ki az országból.

– Törekszik-e a kiállítás ennek az identitástudatnak az erősítésére, vagy képes-e rá?

– Inkább az identitás történetét igyekszik bemutatni: hogyan alakult onnantól kezdve, hogy az örmények megérkeztek a Kárpát-medencébe. Akkor még tudták a nyelvet, még a kultúrájuk is más volt, és nagyon jól végigkövethető, amint egyre jobban integrálódtak, majd asszimilálódtak. Például kiállítottunk egy olyan kéziratot Csíkszépvről, a Makula nélkül való tükör című könyvet, amelyet örmény betűkkel írtak magyar nyelven. Ez az asszimiláció olyan szintje, amikor már nem beszélnek a nyelvet, de a betűket még ismerik, ezért az egész vastag kéziratot átírták.

Az armenizmusnál külön kiemeltük Szongott Kristóf és Lukácsy Kristóf elméletét, amelyben örmény forrásokból levezették, hogy a magyarok az örményektől származnak. Ma persze megmosolyogjuk ezt a feltevést, de akkor a Magyar Tudományos Akadémia elismerte

Gyertyánffy Berta portréja

őket, Lukácsit fel akarták venni ezért a tagok közé.

– Az örmény kultúra általában ilyen retrospektív kiállításokban van bemutatva – mennyire hangsúlyos a kortárs örmény művészet, Örményország határain kívül?

– Nagyon is létezik, Magyarországon is vannak örmény származású művészek. Budapesten nemrég mutatták be Murádin Jenő Magyarörmény paletta című könyvét, ami az örmény művészeket gyűjti össze. Rengeteg aspektusa van az örmény kultúrának, mi csak egy részét tudtuk bemutatni, az erdélyi műtárgyakat is magyar közgyűjteményekből származókkal próbáltuk kiegészíteni. Így is előkerültek olyan értékes tárgyak, amelyekről nem is tudtuk, hogy léteznek.

– Például?

– Van egy szőnyeg az Iparművészeti Múzeum gyűjteményéből, amelyen örmény felirat van, azt írja rajta, hogy Voszkánnak, 1821-ben. Ez Prohászka Ottokár magánkézében volt, van rajta egy kopás, ahol állítólag térdelt, és ed-

Örmény szőnyeg

dig nem volt örmény szőnyegként számon tartva. Vannak ezen kívül kereskedő- vagy utazóládák, az egyik Issekutz Rebeka lengyelládája, ezek is budapesti múzeumok gyűjteményeiből származnak.

– Milyen volt eddig a kiállítás fogadtatása?

– Sok pozitív visszajelzést kaptunk, magának az egész kiállításnak szép a látványa, örmény motívumok ismétlődnek a berendezésben is. Volt, aki úgy gondolta, hogy nagyobb térbe kellett volna helyezni, mert túl zsúfolt, de be akartuk mutatni az örmény gazdagságot is, mert olyan sok műtárgy van. A témában konferenciát is szervezték a kiállítás megnyitóján, ahol a téma legjobb szakemberei vettek részt, és nekik is nagyon tetszett.

(Transindex – 2013)

Helyreigazítás

Az EÖGY füzetek 2014. februári száma 18. oldalán Kiss Kornél Iván tollából (Bányavidéki Új Szó, 2013) megjelent Hollósy Budán c. írásában a szerző tévesen írta, hogy a Hollósy Simon magyarörmény festőművész emléktáblája felállítását mely szervezet kezdeményezték és kiviteleztek, amelynek eredményeként az emléktábla 2013. február 8-án felállításra került a Bp. XII. ker. Hollósy Simon u. és Böszörményi u. sarkán.

Helyesen: az emléktábla felállítását a Bp. Főv. XII. kerületi Örmény Nemzetiségi Önkormányzat kezdeményezte és szervezte, amelyhez 200 eFt-tal járult hozzá. Az emléktábla felállítás költségeihez a Hegyvidék Önkormányzat és az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület 50-50 eFt-tal járult hozzá, míg az avatás utáni megemlékezést és filmvetítést a Bp. Főv. II. ker. Örmény Önkormányzat rendezte.

Az érintettektől elnézést kér a

Szerkesztőség.